

## **РЕЦЕНЗИЯ**

от проф. д-р Снежана Христова Николова, ШУ „Еп. К. Преславски”

**на дисертационен труд на тема „Модел за подобряване на социалното взаимодействие на ученици с аутизъм”**

за присъждане на образователна и научна степен „доктор” в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, Докторска програма „*Специална педагогика*” (на английски език)

**Докторант: Хрисула Йоанис Антопулу**

**Научен ръководител: проф. д-рн Милен Замфиров Замфиров**

### **Общо представяне на процедурата**

Със заповед на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ № РД 38-616/29.10.2024 г. съм определена за член на научно жури по процедурата за присъждане на ОНС „доктор” на Хрисула Йоанис Антопулу, редовен докторант по професионално направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика) с обучение на английски език. На първото заседание на научното жури, проведено на 12.11.2024 г., на основание чл. 2, ал. 8 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“, съм определена за рецензент.

Дисертационният труд е обсъден на заседание на катедра „Специална педагогика” като са спазени всички законови изисквания за откриване на процедура по публична защита.

Докторант Хрисула Антопулу е представила всички документи на електронен и хартиен носител, необходими за защитата на дисертационния си труд, съгласно изискванията на ЗРАСРБ и Правилника за приложението му и според Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“.

### **Общо представяне на докторанта**

През 2009 г. Хрисула Антопулу получава диплома за бакалавър по предучилищно образование и образователно планиране от Егейски Университет (Р. Гърция). Има завършена магистърска степен – по образователни науки през 2016 г. в Университетът на Никозия (Р. Кипър).

Има богат професионален опит в областта на предучилищното образование като служител в частна детска градина (в периода 2010 – 2013 г.) и като предучилищен педагог за деца със специални образователни потребности в различни региони на Гърция (в периода 2014 – 2022 г.). От август 2022 г. и към момента е учител по специално образование към Министерството на образованието на Гърция в специална детска градина за деца със зрителни затруднения.

Притежава сертификати за владене на английски език (Кеймбриджи университет), за компютърни умения (Аристотелов университет, Солун), за участие в програмата за специално образование (Егейския университет, Гърция) и за обучение по писане и четене на незрящи (Брайл).

Интересът към съвременните проблеми на специалното образование Хрисула Антопулу доказва чрез продължаване на последната степен на висше образование, като редовен докторант по докторска програма „Специална педагогика” в СУ „Св. Климент Охридски” от юни 2018 г.

#### **Актуалност на проблематиката на дисертационния труд**

В основата на дисертационния труд са децата с разстройства от аутистичния спектър и тяхното развитие чрез ефективни интервенции в предучилищното образование. Аутистичният спектър е тема, към която има голям интерес и по която се провеждат интензивни изследвания в последните десетилетия. Въпреки това, всяко конкретно проучване и изследователски проект е стъпка към разширяване и верифициране на картината на нарушението. В този контекст, представената проблематика оценявам като интересна и дисертабилна, с необходимата практическа насоченост и със заявка за реални приноси в прецизирането на иновативни образователни интервенции.

Тематиката на дисертационната разработка е актуална и поради факта, че все по-често в общообразователна среда се обучават деца с разстройства от аутистичния спектър. Затрудненото общуване, липсата на умения за социална комуникация, дезадаптацията и инактивността в социалните контакти са отличителни характеристики на тази категория деца. Всичко това доказва полезността на разработката за педагогическата практика, като се има предвид, че адекватната подкрепяща среда в общообразователните детски градини и училища е гаранция за осигуряването на качествено образование и развитие на децата със специални образователни потребности, част от които са и тези с разстройства от аутистичния спектър.

## **Структура и съдържание на дисертационния труд**

Представеният за рецензиране дисертационен труд реално съдържа 154 компютърни страници, с включени 8 таблици и 6 фигури. Приложена е 26 страници библиография с общо 368 източника на латиница. Включени са три приложения – Контролен списък за избор на равнопоставени групи за структурирана игра (SPG); Актуален формуляр на въпросник за социална комуникация (SCQ) и Профил на социални умения за аутизъм, както и приложение с 12 снимки, отразяващи игрите, в които вземат участие децата с РАС.

Дисертационната разработка като обем и съдържание по формални показатели отговаря на изискванията за подобно изследване.

В структурно отношение разработката е класическа, състои се от увод, три глави, заключение, приноси и литература. Тя е логично построена и добре балансирана.

*Във въведението* докторант Антопулу навлиза в проблемите, към които е насочен дисертационния труд, изтъква се тяхната значимост и необходимостта от разработването на темата. Още тук на преден план се посочват основните характеристики на децата с разстройство от аутистичния спектър (РАС) като нарушения в социалното взаимодействие и социалната комуникация, забавяне в езиковото развитие, неконвенционална употреба на езика и ограничени, повтарящи се модели на поведение. Определена е и целта на изследването – да се разработят стратегии за подобряване на социалните и комуникативни компетенции на децата с РАС, като по този начин да се подобри тяхната социална интеграция.

*Първа глава* е посветена на социалното и комуникативното взаимодействие на децата с РАС. Включени са 5 параграфа, които детайлизират основните проблемни и изследователски полета на дисертационния труд. Подчертано е нарастващото разпространение на това нарушение, което налага необходимостта от по-задълбочени научни търсения, свързани с диагностичните критерии, ранната идентификация и възможно най-ранното начало на терапия.

В *първи параграф* са изведени измеренията и проявлението на РАС в съвременното общество и в образованието. Представена е подробна характеристика на симптомите в предучилищна и училищна възраст по отношение на четири категории: говорим език, способност за реагиране на стимули от други хора, за взаимодействие с другите и поведение. Посочени са някои предизвикателства пред учениците с аутизъм, които се срещат в класната стая по отношение на социалните и комуникативните им

умения и по отношение на поведението им. В тази връзка са изброени набор от ефективни комуникационни подходи, специално предназначени за образователна среда. В този параграф се акцентира и върху етиологията на РАС, като се отбелязва, че генетични, невропсихологични и биологични фактори играят значителна роля. Диагностичните критерии за РАС са посочени според ICD-10, според Американската психиатрична асоциация и според DSM-5 и включват постоянен дефицит в социалната комуникация и взаимодействие, заедно с ограничено, повтарящо се поведение.

На преден план се налага разбирането за необходимостта учениците с аутизъм да се разглеждат и третират като пълноценни личности, изискващи съгласувани усилия от обществото за улесняване на тяхната интеграция. Застъпва се тезата, че ранната интервенция и терапия може значително да повлияе на социалните и комуникативните възможности на детето с РАС. Посочва се значението на стимулиращи терапии, терапии с движение, трудови терапии, терапии за сензорна интеграция, слухови практически терапии, имитиращи дейности чрез ролеви терапии, Метод ТЕАССН и др.

Във *втори параграф* вниманието се насочва към многостранните социални характеристики на учениците с аутизъм и трудностите, произтичащи от тях.

*Трети параграф* разглежда комуникативните характеристики на тези ученици. Тук коректно са представени моделите на поведение и използване на езика, наблюдавани при деца с РАС, включващи повтарящ се или ригиден език, ехолалия, тесни интереси и изключителни способности.

Предвид темата на дисертационния труд, е отделен специален *четвърти параграф*, който представя стратегии и подходи за подобряване на социалното и комуникативното взаимодействие на учениците с аутизъм.

В началото на параграфа последователно са анализирани етапите на преднамерена и целенасочена комуникация при лица с РАС. Следва представянето на различни техники за подпомагане на деца с РАС в развитието на комуникативните, говорните, езиковите и социалните им умения.

На тази основа са разгледани социалните умения на децата с РАС и спецификите на взаимодействията им с другите хора. Акцент е поставен върху развитието на социалните умения в различна среда – семейна, училищна, обществена.

Последният параграф от теоретичната част е обобщение на проблема за аутизма. В концентриран вид са изброени насоките на терапевтични интервенции с децата с РАС, които са добра основа за провеждането на надеждно и качествено

експериментално изследване.

Изразявам задоволство от представянето на теоретичната информация и от заключението до което достига докторант Антопулу, относно създаването на подкрепяща и приобщаваща среда, която приема разнообразието и насърчава социалната интеграция на децата с аутизъм.

Дизайнът на изследването е представен във *втора глава*. В нея адекватно са дефинирани основната цел и изследователските задачи. В тази връзка са обосновани хипотезите на изследването – нулева хипотеза, според която децата с РАС не биха показали статистически значимо подобрение на социалното и комуникативното взаимодействие след прилагане на интервенционна програма и алтернативна хипотеза, която предполага подобрението на социалното и комуникативното им взаимодействие да е статистически значимо след приложената програма за интервенция.

В проучването са включени три деца от детската градина, диагностицирани с РАС, на възраст от 5 до 6 години. Те се обучават в общообразователна среда в южна Атика, Гърция.

Коректно са подбрани и описани методологията и методите на изследване. Изследователската програма е прецизно разработена и детайлно представена. В проучването е приложен многократен базов дизайн за респондентите, включващ три фази: базова линия, интервенция и поддръжка. Във втората фаза е приложена интервенция на структурирани групи за игра (SPG), която има за цел да оптимизира социалните и комуникативните взаимодействия на децата с РАС. Интервенционните сесии се провеждат два пъти седмично, всяка с продължителност приблизително 30 минути. В тях заедно с децата с РАС участие вземат и деца с типично развитие, преминали обучение по програмата SPG, за да осигурят ефективно прилагане. Те са структурирани около теми за игра и активности, съобразени с интересите и уменията на децата с РАС – Градивни блокове и Ресторант.

Измерването, използвано в това проучване, включва диагностични скрининги, оценки на подбор от връстници и зависими мерки, насочени към оценка на промените в социалното функциониране сред участниците с РАС след интервенцията на структурирани групи за игра (SPG).

В *трета глава* на дисертационния труд се анализират получените данни.

За да се анализира ефективността на интервенцията, е извършена визуална проверка на графичните представяния на данните. Изчислен е процентът на непрекъснати данни (percentage of non-overlapping data PND). Едновременно с това е

осъществен качествен анализ на наблюдаваните данни при трите деца с РАС. Стига се до заключението, че като цяло е установено, че приложената програма за интервенция е ефективна за подобряване на социалната ангажираност на ученици с РАС по време на периода на свободна игра. Анализът на резултатите от профила на социалните умения за аутизъм (Autism Social Skills Profile – ASSP) показва, че участниците са подобрили общото си социално функциониране и социалните си умения и участие след интервенцията на структурирани групи за игра (SPG).

Обработката на получените резултати се провежда с помощта на статистически пакет за социални науки SPSS за всяка подскала на профила за социални умения за аутизъм и общите резултати за социално функциониране.

Статистическият анализ показва, че интервенцията е подобрила уменията за социална реципрочност, за социално участие и за цялостно социално функциониране на участниците и не е имала значителен ефект единствено върху социално неподходящото поведение.

Като цяло, анализът чрез SPSS констатира, че програмата за интервенция на групата за структурирана игра (SPG) ефективно подобрява различни аспекти на социалните умения и общото социално функциониране при деца с разстройство от аутистичния спектър (РАС).

Заключението е смислово обобщение на представените от докторанта констатации и сериозна база за препоръки по отношение на ранната интервенция за деца с РАС и потенциалните ползи от прилагането на структурирани групови интервенции за игра в предучилищна възраст.

### **Приноси на дисертационния труд**

Логично следват приносите от научното изследване на докторанта. Те са коректно изведени и напълно съответстват на изследователската работа.

Могат да се отбележат като приносни моменти също:

- ✓ прецизно теоретично изследване, което е с познавателна и информационна стойност;
- ✓ търсене и намиране на иновативни възможности за персонализиране на интервенциите при деца с РАС с цел подобряване на тяхната социализация;
- ✓ внедряване на иновативни практики под формата на игри, които да стимулират общата и допълнителна подкрепа на децата с аутизъм в масова образователна среда;
- ✓ възможности за развитие на заложените идеи в перспективен план.

### **Автореферат и публикации**

Авторефератът е разработен на 43 страници. Съответства на структурата на дисертационната разработка като я представя по адекватен начин, отразявайки основните теоретични положения и резултатите от проведеното изследване.

Публикациите по темата на дисертационната разработка са четири – три самостоятелни и една в съавторство с научния ръководител. Те отговарят на минималните национални изисквания за придобиване на ОНС „доктор“. Публикувани са в периода 2019 – 2022 г. в Сборници с доклади от научно-практически конференции на СУ „Св. Климент Охридски“. Всички са по темата на дисертационния труд. Посветени са на социалното и комуникативно взаимодействие на ученици с аутизъм и ефективни подходи и стратегии за тяхното развитие.

### **Лични впечатления**

Нямам лични впечатления от докторант Хрисула Антопулу.

### **Бележки и въпроси:**

Според мен направените изводи и препоръки са недостатъчни с оглед сериозното експериментално изследване и прецизното анализиране на получените резултати.

*Въпросите ми са:*

✓ Нуждаят ли се терапевтите и учителите от допълнителни обучения за използването на структурирани групови интервенции за игра при деца с РАС в предучилищна възраст?

✓ Какви символични игри бихте препоръчали за използване в работата с деца с аутизъм?

✓ В резултат от направеното изследване какви препоръки бихте могли да отправите към учителя във връзка с ефективното прилагане на интервенции, базирани на игра за деца с РАС?

### **ЗАКЛЮЧЕНИЕ**

Представеният за рецензиране дисертационен труд, разработен от докторант Антопулу, отговаря на изискванията, които се предявяват към разработки за придобиване на образователната и научна степен „доктор“.

На основата на очертаните достойнства на труда и на демонстрираните качества за самостоятелно научно изследване, *давам своята положителна оценка и*

предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор” на *Хрисула Йоанис Антопулу* в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, докторска програма „Специална педагогика“.

19.12.2024 г.

гр. Шумен

проф. д-р Снежана Николова